

AHMET MİDHAT'IN KURMACA ESERLERİNDE ARA SÖZ: “TAAFFÜF” ÖRNEĞİ

M. Kevser Baş

- “Modern Türk edebiyatının bir medeniyet krizi ile başladığını” dile getiren Tanpınar, “Her biri cemiyetin bir realitesini karşılayan [Medeniyetçilik, İslamcılık, Türkçülük] ideolojilerinin etrafındaki mücadeleler belki de modern Türk edebiyatının asıl tarihini yapar” tespitiyle edebiyat tarihi literatürümüz ile ideolojik faktörlerin doğrudan ilişkisine vurgu yapar.¹ Nitekim bu durum, Modern Türk edebiyatı tarihinin sosyal ve siyasal birtakım etkenlerin belirlediği ölçütlerle yani “edebiyat dışı kriterlerle” değerlendirilmesi neticesini ortaya çıkarmıştır. Pek çok yazar, ideolojik duruşuna göre, pek çok eser de yalnızca içeriğine bakılarak yüceltilmiş ya da olumsuzlanmıştır. Öyle ki yukarıdaki tespitiye rağmen bizatihi Tanpınar’ın bile bu genel eğilimin dışında kalamadığı anlaşılan yorum ve değerlendirmelerine rastlamak mümkündür. Bu konu başlı başına üzerinde durulmayı hak etmekle birlikte biz bu yazıda bu türden tutumlara maruz kalan önemli yazarlardan birisi olan Ahmet Midhat Efendi üzerinde bazı değerlendirmelerde bulunacağız.

Ahmet Midhat Efendi’nin son zamanlarda “ilk romancımız”, “Türk romanının efendibabası” gibi sıfatlarla taltif edilse de edebiyat tarihi literatürümüzde uzunca bir süre olumsuz değerlendirmelerle anılmış bir isim olduğu malumdur. Ahmet Midhat hakkında, özellikle Abdülhamit yanlısı tutumu nedeniyle onun siyasi tavrını onaylamayanların tarafgir yorumlarına sıklıkla rastlamak mümkün olabilmektedir. Hatta onun hakkındaki ilk olumsuz değerlendirmeler sonrakileri de etkilemiş ve yalnızca si-

1 Ahmet Hamdi Tanpınar, “Türk Edebiyatında Cereyanlar”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (Haz.: Zeynep Kerman), Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 104.

yasi tercihleri değil, edebî üslubu da uzun süre nesnellikten uzak bir perspektifle yorumlanmıştı. Nükhet Esen, bu tavrı şöyle değerlendirir:

“Genelde Ahmet Midhat, bir “edebiyatçı”dan çok, avam “bir halk yazarı” olarak ele alınmış, bunun dışında görmezden gelinmiştir. Bu görmezden gelişin edebî, siyasal ve tarihsel nedenleri vardır. Bu nedenlerden biri, Türk edebiyatı incelemelerinde önce edebî metinlerin içeriğinin yargılanmasıdır. Ciddi, çatık kaşlı, millî ve ahlakî konular üzerine yazanlar daha “iyi edebiyatçı” sayılırlar. Ahmet Midhat’ın edebî eserlerinin çoğu ciddiyetten uzak, güler yüzlü, eğlendirici ve yer yer gerçekten de laubalidir. Oldukça çalakalem yazdığı da bellidir. Bir anlayışa göre bu yaklaşım edebiyatın yüceliğine ters düşmektedir.”²

Şüphesiz Ahmet Midhat’a ilişkin yaklaşımlarda dönemin edebiyat anlayışının da etkisi söz konusudur. Türk edebiyatında, Batı’dan alınan 19. yüzyıl klasik gerçekçi roman tanımı egemendir. Ahmet Midhat Efendi’nin roman anlayışı ise bu eğilime oldukça uzaktır. Ahmet Midhat Efendi’yi “muharrirden ziyade matbaacı ve iş adamı”³ olarak niteleyen ve gönlüne göre bir yazar olmadığını ima eden Tanpınar’ın yorumları bu bağlamda anlamlıdır:

“Ahmet Midhat Efendi’nin üslubunun meddah hikâyesine yaklaştığını söyledik. Bu üslubu o, sanatı daha iyisi romancılıkta melekesi ilerledikçe biraz daha genişletir. Çünkü hakikatte sanatı yoktur, melekesi vardır ve halk muharriri olarak belli başlı kusurlarından biri de budur. Kitap zevki meddah itiyadını okuyucuya unutturduğu gün Ahmed Midhat Efendi’nin romanları okuyucusunu sıkacaktır. Roman sanatı, hangi seviyede olursa olsun okuyucuyla kitabın baş başa kalmasını ister. Ahmed Midhat Efendi ise daima üçüncü şahıs gibi aradadır. Hattâ daha fenası okuyucuyu romanın mutbahına götürür, onu üst üste değişen tekliflerle hikâyenin ilk şartı olan hakikaten olmuş vehminden mahrum eder. İlk hikâyelerinde olduğu gibi *Çengi*’de *OnYedi Yaşında Bir Melek*’te rastlanan bu alışveriş, *Müşahadat*’ta kendi roman tarzının alfabesi halini alır. [...] Roman istikraî bir ders misali hep beraberce yazılan, bazen kahramanlarıyla istişare edilerek tıpkı *Letaif-i Rivayât*’ın ilk cüzleri gibi bütün aile tarafından ve gözümüzün önünde hazırlanır.”⁴

2 Nükhet Esen, *Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2014, s. 116.

3 Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, (Haz.: Abdullah Uçman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 411.

4 Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 413.

Görüldüğü üzere Tanpınar, Ahmet Midhat'ın romancılığının kusurlarını saymakla bitiremez. Roman türünü 19. yy. klasik gerçekçi romanını esas alan pek çok değerlendirmeciye göre de Ahmet Midhat'ın yazdıkları “nevi şahsına münhasır” / adlandırılması zor anlatılardır. Ancak 1960 sonrasında, Batı'da bu roman tanımı değişmeye başlar. 19. yüzyıl öncesi anlatılarına bakılmaya, farklı anlatı türleriyle ilgilenilmeye ve romanın ortaya çıkışı araştırılmaya başlanır. 1980 sonrası aynı merak Türkiye'de de başlayınca roman sanatı yönünden ilgi çekici bir yazar olan Ahmet Midhat âdeta yeniden keşfedilir.⁵ Dahası yukarıdaki pasajda Tanpınar tarafından ifade edilen Ahmet Midhat Efendi'nin eserlerinin zafiyeti olarak sunulan niteliklerinin aslında bir üslup özelliği, hatta gücü olarak kabul edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılır.

Biz bu yazıda, Tanpınar'ın “Ahmed Midhat Efendi ise daima üçüncü şahıs gibi aradadır.” şeklinde olumsuzladığı ve edebiyat tarihi literatürümüzde onun “en büyük kusuru” olarak sıklıkla vurgulanan ara söz kullanma tekniği üzerinde durmaya çalışacağız.

Batı'da “Digression”, Doğu'da “İstidrat”: ARA SÖZ

Genel olarak kaynaklarda ana konudan uzaklaşma özelliği vurgulanan “ara söz”, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*'nde “anlatılmak istenen düşüncenin daha iyi anlaşılması için cümle arasına konan açıklayıcı ibare, söz grubu” olarak tanımlanır.⁶ Aslında ara söz, hem Doğu hem Batı yazılı ve sözlü literatürünün hiç de yabancı olmadığı çok eskiden beri var olan bir anlatım tekniğidir. Yunancada *parekbasis*, Latince *egressio*, *digressio* ve *excursion* olarak adlandırılan ara söz, bir kompozisyon veya konuşmanın konusunun geçici bir değişime uğradığı bölümdür; yazar veya konuşmacı ana konuya döndüğünde sona erer. Ara sözler biçimsel veya retorik bir teknik olarak da kullanılır.⁷

Batı'daki edebiyat tarihi literatürüne bakıldığında ara sözün oldukça sık kullanılan bir teknik olduğu görülür. Örneğin “Cicero bir ara söz ustası olarak bilinir.”, “Beowulf Destanı'nın çeyrek bir kısmına yakını ara söz olarak kabul edilir.”, “Homer'in kaleme aldığı destanlar dört satırdan yüz yirmi satıra kadar varan uzunlukta ara sözler ihtiva eder.”⁸ Bu örneklerin sayısını artırmak mümkündür.

5 H. İnci, J. Parla, N. Esen, M. Gülsoy, “Bugünün Gözüyle Ahmet Midhat”, *Kitaplık*, S 165, Ocak 2013.

6 Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İz Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 39.

7 <https://en.wikipedia.org/wiki/Digression>.

8 İlhan Başgöz, “Sözlü Anlatımda Ara Söz: Türk Hikâye Anlatıcılarının Şahsi Değerlendirmelerine Ait Bir Durum Değerlendirmesi”, (Çev.: Metin Ekici), *Milli Folklor*, C 7, Yıl: 13, S 50, 2001, s. 87.

Klasik Türk Edebiyatı literatüründe ise ara söz, istidrat olarak bilinir. *İslam Ansiklopedisi*'nde bu terim için: "Asıl konudan olmayarak münasebeti gelmişken söylenen söz anlamında bedî ilmi terimi. [...] Sözlükte "kovmak, uzaklaştırmak, sürmek" anlamındaki tard kökünden türeyen istitrâd kelimesi "konu değiştirmek, asıl konudan uzaklaşmak, bir düşünceden başka bir düşünceye geçmek" gibi terim anlamıyla örtüşen manalar ifade eder."⁹ şeklinde tanımlamalar karşımıza çıkar.

Türk edebiyatında *Dede Korkut Hikâyeleri*'nden meddah anlatılarına dek ara sözün sadece edebî-kurgusal metinlerde değil, didaktik eserlerde de kullanıldığı görülür. Özellikle sözlü literatürümüzdeki hikâyeye anlatıcıları tarafından icra edilen halk hikâyelerinde ara söz oldukça önemli bir yer tutar. Dahası klasik bibliyografik metinler olan tezkirelerde de ara sözün yoğun olarak tercih edildiğini görmek mümkündür:

"Tezkire yazarları, biyografik bilgilerle okuyucuyu sıkmamak için araya bazı küçük hikâyeler yerleştirerek metne çekicilik kazandırmayı amaçlamıştır. [...] Ancak aktarılan tüm hikâyeler sadece sözü güzelleştirmek, metni zenginleştirerek okuyucunun dikkatini canlı tutmak için verilmemiştir. Tezkire yazarları çoğu zaman olumlu ya da olumsuz eleştirilerini desteklemek, tarafsızlığını ortaya koymak amacıyla anlattıkları hikâyeleri şairler hakkındaki tespitlerine tanık göstermişlerdir."¹⁰

Bunun yanında ara sözün metnin ana parçası olarak görülmediğini ve zaman zaman horlandığı da anlaşılmaktadır. Henry Fielding, bu konudaki eleştirilere de eserinde bir ara söz yazarak cevap verir:

"Okuyucu, birlikte biraz daha yol almadan önce, sana şunu bildirmeliyim: Bu öykü boyunca uygun bulduğum her fırsatta konudan uzaklaşmak niyetindeyim. Bu fırsatları saptamak işinde ise zavallı herhangi bir eleştirmenden çok daha yetkili sayıyorum kendimi. Sırası gelmişken tüm eleştirmenlerin kendi işlerine güçlerine bakmalarını kendileriyle hiç ilgisi olmayan işlere ya da kitaplara burunlarını sokmamalarını isteyeceğim; çünkü onlarda yargılama yetkisi olduğunu kanıtlayan belgeleri görmedikçe boyun eğmeyeceğim yargılarına."¹¹

Laurence Sterne, *Tristram Shandy*'de ara söz hakkında bir ara söz yazarak: "Konu dışında sapmalar, tartışmasız olarak okumanın günışığıdır; hayatı-

9 İsmail Durmuş, "İstidrat", *İslam Ansiklopedisi*, C 23, TDV Yayınları, İstanbul 2001, s. 401-402.

10 Emine Seymen, "Sehî Bey ve Latîfî Tezkirelerinde İstitrâd", Ç.Ü.S.B.E. Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2008, s. 198-199.

11 Henry Fielding, *Tom Jones-Bir Yetimin Öyküsü*, (Çev.: Mina Urgan), İletişim Yay, İstanbul 2015, s. 71.

dır, ruhudur. Ha onları bu kitaptan çıkarmışsın, ha kitabı kaldırıp atmışsın.”¹² şeklinde ara sözün metindeki önemini doğrudan savunur.

Ahmet Midhat Efendi'nin de aynı görüşte olduğu çok açıktır:

“Saded-i aslıden biraz tebaûd eyledikse de ziyanlı mı çıktık? Roman okumaktan maksat yalnız masal mı dinlemektir? Biz her romanımızda karilerimizin malumatını tevsi edecek birkaç lakırdı söylemezsek içimiz rahat edemez. Lakin biz sözüme tâbi' değiliz ya? Sözüme bize tâbi'dir. Sadedden tebâud eylemiş sayılırsak işte yine saded dahiline tahvil-i kalem ediveririz.”¹³

Ahmet Midhat Efendi'nin Ara Sözlerinin İşlevi

Genel olarak ara söz, çeşitli kategorilere ayrılabilir: Açıklayıcı ve öğretici, nasihat verici, teşvik edici; görüş, yorum ve eleştiriyile ilgili şahsi serzeniş ve itiraf, kendisini savunmaya yönelik metin içinde başka bir hikâye anlatmak gibi çeşitlerinden söz edilebilir. Hemen hepsinde okuyucuyu ikna etmeyi hedefleyen bir yaklaşım bulunduğundan ara söz, retoriğe ait bir teknik araç olarak değerlendirilir. Bu tipler arasında örtüşme de bulunabileceğinden kesin bir hat ile kolayca birbirinden ayırmak da her zaman mümkün olmayabilir.¹⁴ Ahmet Midhat Efendi'nin de aynı şekilde okuyucuyu ikna etmeye yönelik hedefi çerçevesinde, farklı tiplerde ara sözler kullandığı görülür. Burada yazarın sadece “Taaffüf” adlı hikâyesi esas alınarak metindeki ara söz kullanımları ve işlevleri üzerinde duracağız.

Bilindiği üzere Ahmet Midhat Efendi; tüm eserlerinde belli bir sosyal sınıfı temsil eden, iyi niyetli, kültürlü, duyarlı, dindar, gelenek ve göreneklere bağlı, açık fikirli, sevimli, yer yer eğlenceli bir baba imgesiyle sıklıkla belirir, kurgusal akışı keserek araya girer ve metne müdahale eder. Bu tutum “Taaffüf”te de aynı şekilde karşımıza çıkar ve çeşitli şekillerde farklı işlevleri yerine getirir. Şimdi bunları kabaca tasnif edelim:

- Eserin içeriğine dair bilgi verir, yönlendirir:

“Bu konak halkıyla muarefe peyda edeceğiz. Zira hikâyemizin zemini işte bu konak, bu ailedir. Hem de hikâyemiz öyle bir takım başka romanlar gibi dağlarda taşlarda izbe mağaralarda veyahut eşkiya ve erazil meskeni olan

12 Kayahan Özgül, “Digression”, *Seke Seke Ben Geldim / Sekmeler II*, Hece Yayınları, Ankara 2008, s. 187.

13 Ahmet Midhat Efendi, *Cinli Han, Taaffüf, Gönüllü*, (Haz.: Ali Şükrü Çoruk vd.), TDK Yayınları, Ankara 2000, s. 91.

14 İlhan Başgöz, “Sözlü Anlatımda Ara Söz: Türk Hikâye Anlatıcılarının Şahsi Değerlendirmelerine Ait Bir Durum Değerlendirmesi”, (Çev.: Metin Ekici), *Millî Folklor*, C 7, Yıl: 13, S 50, 2001, s. 90.

yerlerde, hapishanelerde, fuhuşhanelerde filanlarda dönüp dolaştığı sırada bir aralık bu konağa da uğrayacak değildir.[...] Lakin muarefeyi dahi orada peyda etsek daha tabii olmaz mı? Hadi öyleyse konağa girelim.”¹⁵

- Eserdeki olayın seyrine, kurgusuna dair okuyucuyu yönlendirir:

“Komedyaya başladı ha! Daha doğrusu dram başladı dram!”¹⁶

- Önemli gördüğü konuları olay örgüsünden koparak bir tartışma ortamına taşır ve “bast ü temhid” eder yani konunun çeşitli boyutları üzerinde yorumlar sunar:

“Bu meseleye bittabi biz dahi iştirak edeceğiz. Zira ahvalin şu tasvir eylediğimiz sureti Avrupa ve Afrika ile kıtaat-ı sâireden Avrupa kuvve-i isti'mariyyesi veyahut nüfuz ve tesirat-ı medeniyyesi altında bulunan yerlere şamil olup bizim için vakıa henüz umumen ve tamamen bir taalluk göstermemiş ise de biz dahi bir devr-i terakkiye girmiş olduğumuzdan cihanın nîk ve bedine, nef' ve ziyanına, selamet ve tehlikesine dair olan bu misillü hususât-ı nazikâne ve ahkâm-ı mühimme hakkında biz de dahi bir fikir peyda olmalıdır ki, bilâhere bilmemezlik seyyiesiyle tehlikelere düşmekten ve anlamamazlık beliiyesiyile menâfii elden kaçtırmaktan kendimizi vikaye edelim.”¹⁷

“Bu nokta üzerinde biraz tamik-i efkâr lazımdır. Şark ve garbın tedbir-i menzil müdekkikleri ittifak ile hükmetmişlerdir ki, yalnız kadının değil erkeğin dahi muhekemât-ı zihniyece en büyük yanlışlıklarına meşguliyetsizlikleri sebep olur.”¹⁸

- Ahmet Midhat Efendi'nin eserlerinde anlatıcı-yazar; olay örgüsü içinde anlaşılmadığını düşündüğü konular, kavramlar ve ifadeler hakkında bilgi verir, açıklama yapar. Örneğin, o günlerde çok iyi bilinen bir çalışma alanı olmadığını düşündüğünden “sosyoloji”nin tanımını okuyucuya sunar:

“Bunlar ‘sosyoloji’ denilen ve insanların usûl-i maişetlerindeki kavaid ve hikmete müteallik olan dakik ve vasi bir ilmin esasiyyesidirler.
...”¹⁹

Başka bir yerde de yeterince tanınmadığını düşündüğü Aziz Efendi ve eserlerini tanıtmaya yönelik açıklamalar yapar:

“Ezcümle Aziz Efendi merhum ki ‘Muhayyelat’-ı meşhûresi eser-i yegânesi değildir. Tasavvuftan varidatı ve sâir bir çok makâlât-ı ede-

15 Ahmet Midhat Efendi, *Cinli Han, Taaffüf, Gönüllü*, “Taaffüf”, s. 6.

16 *Age.*, s. 15.

17 *Age.*, s. 52.

18 *Age.*, s. 73.

19 *Age.*, s. 18.

biyye ve hikemiyyesi ile Osmanlılığa, muasırıyyemizden Sırrı Paşa Hazretlerine ne diyeli ki, bir çok âsâr-ı edebiyesine zamimeten tefsir yolunda meydana koydukları enâfis-i âsâr veleh-efzâ-yı ukûl-ı kadir-şinâsândır.”²⁰

Muhtemelen okuyucunun yeterince malumat sahibi olmadığını düşündüğü kavramlar hakkında açıklamalar yapan Ahmet Midhat, örneğin “mitoloji” hakkında bilgi verici nitelikte bir makaleyi roman kahramanının kaleminden okuyucuya sunar.²¹ Yine benzer şekilde “santimantal”, “realizm” gibi kavramları doğrudan açıklayan ara sözler kullanır:

“Fransızca olsun, Türkçe olsun “santimantal” yani ihtisat-ı âşıkane üzerine, fakat “realizm” yani hakikat-cûyane bir nokta-i nazardan yazılmış ne kadar roman görmüş ve görececek iseniz onların her biri hep şu yukarıki iki bentte bastü temhid edilen mesele-i esasiyyenin birer fer’i demektir...”²²

Ardından da “natürel” ve “ideal” romandan söz eder.

- Karakterlerini ve mekânları tanıtırken doğrudan kendi ifadeleriyle okuyucuyu yönlendirir. Bu ifadeler, karakterleri olumlu veya olumsuz figürler olarak sunar:

“Ah ey kâri, hayalen değil hakikaten dahi imkânı mutasavver olabilseydi de sizi şu yazıhanenin üzerine oturtsaydım.”²³

“Dikkat ediniz oda ne kadar güzel ne kadar müzeyyendir.”²⁴

“Şöminenin iki tarafına konulan heykeller nazar-ı dikkat ve ehemmiyetinizden tebaud edecekler mi? [...] Birisi cemal ve sevda müekkilesi Venüs’ü tasvir ediyor. Diğeri ise sanâyi-i nefîse ve akıl ve hikmet müekkilesi Minerva’dır. Böyle esâtir-i evvelîne müteallik heyâkile rağbet bizim Osmanlığımız aleminde henüz taammüm etmemiş olduğundan, şurada ne kadar alafranga bir yerde bulunduğumuzu bunlarla kıyas etmelisiniz.”²⁵

- Eserdeki olay örgüsünün akışına göre bazen atasözleri ve vecizeler bazen de kendi aforizmatik ifadeleriyle durumu değerlendirir:

“Lakin evvelce dahi demedik mi ya? Ahvâl-i âlem daima mütehavvildir.”²⁶

20 *Age.*, s. 19.

21 *Age.*, s. 93

22 *Age.*, s. 59.

23 *Age.*, s. 10.

24 *Age.*, s. 7.

25 *Age.*, s. 9.

26 *Age.*, s. 50.

- Okuyucu ile sık sık anlaşmalar yapar ve o anlaşmalara uyduğunu da hatırlatır:

“Müteakiben burada mesel-i mezkureyi halledebilmek davasında mı bulunacağız? Heyhat! Bu iddiaya nasıl cesaret edebiliriz? Meseleyi etrafiyla karilerimiz nazarında bast ü temhid eyleyebilirsek acz-i halimize nazaran bunu bile kendimiz için bir büyük muvaffakiyet meselesi sayarız.”²⁷

“Gördünüz ya, yukarıdaki fıkrada meseleyi yalnız bast ü temhid eyledik, halli cihetine asla gitmedik. Gidemeyiz ki gidelim. Ne haddimize düşmüş? Bizim çırakları olamayacağımız müdekkiklerin bile aciz kaldıkları vadide biz nasıl pûyan olabiliriz?”²⁸

“O resim mi? Hey biz biliyoruz ama... Ketm-i esrar edeceğinize emniyetimiz olsa söyledik. Ne o yemin mi? Ne hacet efendim? O kadar müthiş mesele değil a! Laf beynimizde kalsın, Tosun Beyin resmidir. Saniha Hanım'ın kocası Rasih Beyin candan aziz dostu Şık Tosun! Ayıplamamalı efendim. Gençlik hali bu. Serlerde kavak yelleri estikçe böyle şeyleri “olağandır” diye hoş görmeli.”²⁹

- Romandaki ana hikâyeden ayrılarak küçük hikâyeye ve fıkralar anlatır:

“Söz sözü açıyor. Lâkin bu surette açılan sözlerden nef'-i azîm dahi memul ve hatta muhakkaktır. Malum a, hasbe'l memuriyye daima etibba meyanında bulunuyoruz. Bu dostlarımızdan biri vardır ki, tedavi için kendisine gelen bir dost müracaat eylediği zaman bir tabibe lazım gelen dikkat ve ihtimamdan kusur etmeksizin muayenesini bil'-icra reçetesini yazar ve ondan sonra...”³⁰

- Romanda sorun olarak gündeme gelen konu hakkında düşünür ve düşünme sürecine okuyucuyu da dâhil eder:

“İzdivaç! Ne dakik ne mühim bir mesele! İzdivac edecek erkek için de mühim, kadın için de!..”³¹

“Şimdi şu izdivaç muamelesini nazar-ı muhakememizde hulasa edelim: Bu Bu izdivaca bir ‘para meselesi’ diyebilecek miyiz? ... ‘Aşk ve sevdâ meselesi’ denilebilir mi? ... ‘Gözü kapalı bir izdivaç’ demek mümkün olacak mı? ... Ee, bu izdivaca nasıl bir izdivaç diyeceğiz? Bize

27 *Age.*, s. 51.

28 *Age.*, s. 54.

29 *Age.*, s. 11.

30 *Age.*, s. 25.

31 *Age.*, s. 38.

kalırsa hiçbir vasıf ile tavsif etmeyeceğiz. Sade bir izdivaç diyeceğiz vesselam!”³²

- Kahramanının sevincine ortak olur:

“Oh! Bu “Oh”un bizim çektiğimizden beş altı vav miktarı uzun olarak zavallı Rasih çekmişti.”³³

- Gündelik hayata dair bilgiler verir ve siyasi övgü nitelikli cümleler kurar:

“Hazır söz sırası gelmişken kemal-i teşekkürle ihtar etmeliyiz ki memurin-i mülkiye ve adliye vesair kâffe-i sunûf-ı memurin için tekaüt sandığının ve nizamnamesinin tesisi saye-i seniyye-i mülûkânede memurların ve ailelerinin istikballerini taht-ı te'mine alarak haklı haksız cem'-i mâl mecburiyetinden cümleyi kurtarmış ve devletçe intizam-ı umuru taht-ı te'mine aldığı gibi memurların ağlebince iffet ve namuslarını da emniyet ve selamet altına sokmuştur.”³⁴

- Anlattıklarının gerçek olduğunu sıklıkla vurgular:

“İşte kari, hayalen değil asıl hakikaten şu odanın bir tarafında bulunmalı idi de bu halleri görmeliydi. Hem bu temaşa bir tiyatro saha-i temaşasında güzeran olan ahvale kıyas kabul edemez.[...] Görülen şeylerin kaffesi sahih, hepsi hakikî, cümlesi gerçektir.”³⁵

SONUÇ

Edebiyat tarihi literatürümüzde uzun süre pek de makbul bir yazar kabul edilmeyen Ahmet Midhat Efendi'nin roman türünde örnekler veren ilk yazarımız olduğu konusunda artık günümüzde bir mutabakat oluşmuştur.

Önceleri onun kusuru kabul edilen metne müdahalesi yani ara sözlerle metin kurma yöntemi; postmodern anlatı zamanları dediğimiz günümüz edebiyatında, kıymetli bir edebî teknik olarak kabul edilmektedir.

Ahmed Midhat için ara sözlerin en önemli işlevi, romanı masal olmaktan kurtarmasıdır. Çizgisel bir anlatı seyri, okuyucuyu eser karşısında pasif hâle getirilme yani nesnesi tarafından yutulabilme tehlikesi ile karşı karşıyadır. İşte Ahmed Midhat Efendi, okuyucusunu bu tehlikeden korumak istemiştir. Böylelikle yazar, ara sözlerle metnini kurgularken okuyucusunun zihnini aktif tutmayı hedeflemiştir. Onun bu tutumuyla düşünen, yorumlayan hatta eleştiren yani kişilik sahibi bir okuyucu inşa etmeye çalıştığını söylemek mümkündür. Eserini âdeta okuyucu ile birlikte kur-

32 *Age.*, s. 48.

33 *Age.*, s. 111.

34 *Age.*, s. 23.

35 *Age.*, s. 12.

gulayan Ahmed Midhat, böylelikle okuyucunun eserin farklı katmanlarını / düzlemlerini fark etmesini de sağlayarak metnin ufuklarını görmesini sağlamıştır.

Edebî metinde form ile içerik arasında kaçınılmaz ilişkiyi, Ahmed Midhat eserlerinde de bir kez daha fark ederiz: Kurmacalarındaki ara sözlerdeki ses, Ahmet Midhat Efendi'ye aittir. Belli bir sosyal sınıfı temsil eden, iyi niyetli, kültürlü, duyarlı, dindar, gelenek ve göreneklere bağlı, açık fikirli, sevimli, yer yer eğlenceli bir baba imgesiyle sıklıkla beliren Ahmed Midhat'ın bu müdahalesinin onun "Hace-i Evvel" misyonunun gereği olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynaklar

Ahmed Midhat Efendi, *Cinli Han, Taaffüf, Gönüllü*, TDK Yayınları, Ankara 2000.

Başgöz, İlhan, "Sözlü Anlatımda Ara Söz: Türk Hikâye Anlatıcılarının Şahsi Değerlendirmelerine Ait Bir Durum Değerlendirmesi", (Çev.: Metin Ekici), *Millî Folklor*, C 7, Yıl: 13, S 50, 2001, s. 90.

Durmuş, İsmail, "İstitrat", *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C 23, İstanbul 2001, s. 401-402.

Esen, Nüket, *Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat*, İletişim Yayıncılık, İstanbul 2014.

Fielding, Henry, *Tom Jones - Bir Yetimin Öyküsü*, (Çev.: Mina Urgan), İletişim Yay, İstanbul 2015.

İnci, H. - J. Parla - N. Esen - M. Gülsoy, "Bugünün Gözüyle Ahmet Midhat", *Kitaplık*, S 165, Ocak 2013.

Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İz Yayıncılık, İstanbul 2018.

Özgül, Kayahan, *Seke Seke Ben Geldim / Sekmeler II*, Hece Yayınları, Ankara 2008.

Seymen, Emine, "Sehî Bey ve Latîfî Tezkirelerinde İstitrâd", *Ç.Ü.S.B.E. Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana 2008.

Tanpınar, A. Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.

_____, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, (Haz.: Abdullah Uçman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

<https://en.wikipedia.org/wiki/Digression> (erişim tarihi: 20.03.2020)